

Geneze práv dítěte v mezinárodním měřítku

Monika CHUTNÁ

1. OBECNĚ

Vývoj a postupné přijímání dokumentů a smluv na mezinárodní úrovni, které se týkají ochrany práv dítěte, je možné pro větší přehlednost rozdělit podle několika kritérií. Možným řešením by bylo seskupení dokumentů podle stupně právní síly, zda jde tedy o normy *hard law* či *soft law*. Dalším úhlem pohledu by mohl být rozsah působnosti, bylo by možné normy rozdělit na univerzální a regionální. Hlavním a rozhodujícím hlediskem při rozdělení jednotlivých dokumentů a iniciativ na ochranu práv dítěte je hledisko časové.

Podle časové posloupnosti přijímání deklarací, paktů či úmluv je možné rozdělit tyto dokumenty do několika skupin, z nichž každá sehrála významnou úlohu ve vývoji práv dítěte. Přitom každá z těchto etap je reprezentována minimálně jedním dokumentem, který ve své době znamenal významný posun nejen v ochraně lidských práv obecně, ale především ve vývoji ochrany dítěte.

Prvním časovým úsekem je období od roku 1919, kdy byla založena Mezinárodní organizace práce, do roku 1939, tedy do začátku druhé světové války. Přestože první kroky k ochraně práv dítěte podnikly státy již v prvním desetiletí tohoto století, významnější úlohu sehrála právě až Mezinárodní organizace práce a její iniciativy¹.

Druhou etapou ve vývoji ochrany dítěte je období od roku 1945, kdy byla schválena a přijata Charta OSN, která poprvé vyslovila požadavek přiznání lidských práv všem osobám bez rozdílu. Závěr této etapy je možné vztáhnout k roku 1959, tedy k přijetí Deklarace práv dítěte, která představovala první dokument v historii týkající se výlučně dětí.

Třetí etapa začíná rokem 1960 a charakterizuje jí přijetí Evropské sociální charty v roce 1961 a schválení dvou Paktů o lidských právech v roce 1966 a končí schválením

¹V odborné literatuře předcházející roku 1989 lze najít i teorii zastávající názor, že mezinárodní ochrana lidských práv je odvětví, „... které vzniklo po VŘSR...“, s čímž by se dalo vcelku úspěšně polemizovat – Srnská, M.: Postavení dětí a mládeže ve světle mezinárodního práva, Studie z mezinárodního práva, Svazek 22, 1989, str.107.

Úmluvy o právech dítěte v roce 1989, která je prvním dokumentem na ochranu práv dítěte pro státy závazným, tzv. hard law.

Čtvrté a poslední období ve vývoji práv dítěte začíná po přijetí výše zmíněné úmluvy a trvá dosud. Toto období je charakterizováno především různými iniciativami států ať již na obecné či partikulární úrovni.

Každý z těchto časových úseků je dále pro větší přehlednost rozdělen na normy univerzální a na normy regionální.

1919 — 1939

2.1 Univerzální úprava

Až do počátku dvacátého století necítilo mezinárodní společenství potřebu zabývat se postavením dětí. Mezi první mezinárodní dokumenty týkající se ochrany dítěte patří **Mezinárodní úmluva o potlačení obchodu s děvčaty z roku 1910** a o jedenáct let později, v roce **1921**, **Mezinárodní úmluva o potírání obchodu se ženami a dětmi**.

Významnou úlohu sehrála také **Mezinárodní organizace práce**, která vznikla v roce 1919 a již na začátku svého působení přijala několik mezinárodních úmluv upravujících postavení dětí v pracovním procesu².

Patří sem např. **Úmluva č. 3 o ochraně mateřství z roku 1919**, **Úmluvy upravující minimální věk č. 5 (1919)**, **7 (1920)**, **10 (1921)**, **15 (1921)**, **33 (1932)**, **58 (1936)**, **59 (1937)**, **60 (1937)**, **123 (1965)** a **úmluva č. 138 z roku 1973**, která ve své preambuli stanoví, že jde „o obecný instrument o této otázce, který by postupně nahradil existující instrumenty, kterých lze použít na omezené hospodářské úseky, a tak dosáhnout úplného odstranění dětské práce“³.

Problematiky dětské práce se týká také **úmluva č. 6 z roku 1919**, která upravuje noční zaměstnávání mladistvých. Tento výčet není ani zdaleka úplný, jedná se pouze o několik úmluv, u kterých je již z názvu zřejmé, že upravují postavení dětí.

Bylo to až utrpení dětí v průběhu první světové války a jejich neutěšené postavení po skončení světového konfliktu, které pohnulo společenství států k tomu, aby vyvinulo v této oblasti aktivitu. Trvalo to nicméně ještě celých šest let od skončení války, než byl přijat vůbec první mezinárodněprávní dokument týkající se ochrany práv dětí.

Tímto dokumentem byla v roce **1924 Deklarace práv dítěte** přijatá **Společností národů** na jejím V. zasedání z podnětu britské organizace **Save the Children**

²Jílek, D.: *Stručná geneze mezinárodní ochrany dítěte*, Právník, 1990, č. 4, str. 365

³Píchová, I., Matyášek, P.: *Mezinárodní dokumenty pracovního práva a sociálního zabezpečení – Úmluva o nejnižším věku, kdy je přípustné zaměstnání č. 138*, Masarykova univerzita, Brno, 1993, str. 210.

a jejího švédského protějšku **Radda Barnen**⁴. Deklarace byla přijata v Ženevě a nepředstavuje pro státy právně závaznou normu, nýbrž je pouze vyjádřením snahy zabezpečit dětem ochranu a speciální péči. Tento dokument disponuje tedy pouze morální silou, nikoliv silou právní.

Ženevská deklarace obsahuje pět následujících zásad: dítě musí mít možnost přirozeně se vyvíjet jak po stránce fyzické tak i po stránce duševní, dítě musí dostávat dostatečné množství stravy, nemocnému dítěti je nutno poskytnout odpovídající péči, zbloudilým dětem musí být dána možnost znovu se zapojit do normálního života, sirotkům a opuštěným dětem je nutno pomoci. Dále deklarace stanovila, že v případě katastrof či jiných neštěstí je dítě prvním, komu má být poskytnuta pomoc a výchova dítěte má být vedena tak, aby v případě potřeby vždy pomohlo bližnímu⁵. Ženevská deklarace se stala východiskem pro mnohé pozdější mezinárodní dokumenty upravující postavení dětí.

1945 — 1959

3.1 Univerzální úprava

Po druhé světové válce si mezinárodní společenství uvědomilo nutnost upravit lidská práva na obecné, mezinárodní úrovni. Vyvstala potřeba zakotvit ochranu základních lidských práv náležejících všem osobám bez rozdílu. Již **Charta OSN** se dovolává ve své preambuli „víry v základní lidská práva, v důstojnost a hodnotu lidské osobnosti, v rovnost práv mužů a žen“.

Bezprostředně na Chartu navazuje **Všeobecná deklarace lidských práv** přijatá 10. prosince **1948**, která rozvádí a konkretizuje úmysl států projevový o tři roky dříve. Tvůrci dokumentu nezapomněli ani na status dítěte. Z článků, které se přímo či nepřímo týkají dítěte, je možné jmenovat např. článek 3 přiznávající mj. každé osobě právo na život, článek 16 odstavec 3 upozorňuje na funkci rodiny coby přirozené a základní jednotky společnosti a státu, článek 25 odstavec 2 přiznává matce a dítěti nárok na zvláštní péči a pomoc a dále stanoví, že všechny děti bez ohledu na skutečnost, zda jde o děti manželské či nemanželské, mají právo na stejnou sociální ochranu. Článek 26 se týká především dětí, protože stanoví právo na vzdělání, přičemž jsou to rodiče, kteří mají právo rozhodovat o druhu vzdělání pro své děti⁶.

Specifické postavení dětí není opomenuto ani ve čtvrté, poslední, ze série úmluv přijatých v roce **1949** na ochranu obětí ozbrojeného konfliktu. Jde o **Ženevskou**

⁴Singer, S.: *La protection des enfants dans les conflits armés*, Extraits de la Revue internationale de la Croix-Rouge, 1986, str. 6

⁵Lopatka, A.: *Importance de la Convention relative aux droits de l'enfant*, Bulletin des droits de l'homme, 1991/92, str. 64

⁶Všeobecná deklarace lidských práv, Rezoluce Valného shromáždění OSN č. 217/III.A.

úmluvu o ochraně civilních osob za války, která téměř ve dvaceti svých ustanoveních upravuje postavení matky a dítěte a přiznává jim speciální ochranu a zacházení. Také oba **Dodatkové protokoly k ženevským úmluvám z roku 1977**, z nichž první se týká ochrany obětí mezinárodních ozbrojených konfliktů (Protokol I.) a druhý ochrany obětí ozbrojených konfliktů, jež nemají mezinárodní charakter (Protokol II.), obsahují ustanovení, které upravují postavení dětí v těchto konfliktech.

Po druhé světové válce vyvstala nutnost upravit postavení dětí na mezinárodní úrovni ještě aktuálněji, a proto vznikl na základě rezoluce Valného shromáždění OSN v roce 1946 Mimořádný mezinárodní fond na pomoc dětem. Jeho původním úkolem bylo zajistit potřeby dětí po druhé světové válce v Evropě a v Číně. V roce 1950 byla jeho působnost rozšířena i na rozvojové země. V roce 1953 se stal stálou součástí OSN a získal nový název – **Dětský fond Organizace spojených národů – UNICEF** (United Nations International Childrens Emergency Fund). Sídlním městem se stal New York.

Činnost této organizace byla zpočátku zaměřena na zabezpečování potravin, šatstva, lékařské péče a léků. Na začátku sedmdesátých let však došlo k posunu směrem k vytváření kooperativních programů sociálního rozvoje. Sítilo také přesvědčení, že dobré životní podmínky dětí souvisejí neoddělitelně s mírem.

Práce UNICEF je založena na víře, že je možné snížit dětskou úmrtnost, podvýživu či různá postižení dětí radikálně v a krátké době, budou – li dostatečně zajištěny služby na úrovni konkrétního společenství. Úspěch v jednotlivých oblastech je závislý na spoluzodpovědnosti rodičů, na organizacích poskytujících základní vzdělání, zdravotní péči nebo ochranu pitné vody.

Při zajišťování svých cílů spolupracuje UNICEF s nevládními organizacemi v národním nebo lokálním měřítku, s agenturami OSN jako např. World Health Organization (WHO), United Nations Development Programme (UNDP), United Nations Food and Agriculture Organization (FAO), World Food Programme (WFP), United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO) aj.⁷ Na rozdíl od těchto organizací není UNICEF specializovanou institucí v rámci OSN. Jeho mandát není založen smlouvou o přidružení, ale vyplývá, jak již výše uvedeno, z rezoluce Valného shromáždění OSN⁸.

Druhá světová válka s sebou přinesla mnohem větší hrůzy a utrpení než první světový konflikt. Tato zkušenost, spojená se strachem, aby se něco podobného neopakovalo, nemohla být opomenuta Valným shromážděním Společnosti národů, které pamětlivo toho, že dítě, pro svou duševní i fyzickou nezralost, potřebuje ochranu a zvláštní péči, včetně odpovídajících právních záruk před i po narození, vyhlásilo 20. listopadu 1959 **Deklarací práv dítěte** „aby děti mohly prožít šťastné dětství, užívat práv a svobod zde uvedených ku prospěchu vlastnímu i společnosti.“

⁷Dětská práva – dokumenty a inf. mat. k ochraně dětí, 1991, str. 110

⁸O'Donnell, La Convention relative aux droits de l'enfant: un défi pour l'UNICEF, Bulletin des droits de l'homme, 1991/92, str. 26

Deklarace práv dítěte je tvořena preambulí a deseti zásadami. Preambule stručně vysvětluje z jakých důvodů a proč je nutné upravit práva dítěte v samostatném mezinárodně právním dokumentu. Je v ní také připomenut význam nejen Ženevské deklarace z roku 1924, ale i Všeobecné deklarace lidských práv.

První zásada stanoví, že dítě se nesmí stát obětí diskriminace a jeho prospěch musí být zabezpečen bez jakéhokoliv rozdílu rasy, barvy pleti, pohlaví, jazyka, náboženských, politických nebo jiných názorů, národnostního či sociálního původu, narození (např. mimomanželské děti, děti rozvedených rodičů apod.) na straně dítěte či jeho rodiny.

Podle druhé zásady má být dítěti poskytnuta zvláštní ochrana potřebná k jeho zdravému fyzickému, duševnímu, morálnímu a sociálnímu rozvoji. Dítě má vyrůstat ve svobodných a důstojných podmínkách, přičemž rozhodování v záležitostech dítěte je podřízeno výlučně jeho zájmu.

Třetí princip přiznává dítěti právo na jméno a občanství. Z této zásady je zřejmá snaha přimět státy nejen k registraci narozených a zemřelých dětí, ale i k vnitrostátní úpravě otázek spojených s nabýváním a ztrátou státního občanství na základě různých hledisek (ius sanguinis či ius soli). S touto problematikou také souvisí nutnost evidovat děti uprchlíků, bezdomovců a jiných osob často měnících místo svého pobytu.

Následující, čtvrtá zásada stanoví, že dítě musí požívat výhod sociálního zabezpečení. Spolu se svou matkou má právo na zvláštní a přiměřenou péči v době před a po svém narození. Dítěti je také přiznáno právo na přiměřenou stravu, bydlení, rekreaci a zdravotní péči.

Pátý princip se věnuje dítěti fyzicky, duševně či sociálně postiženému a poskytuje mu právo na zvláštní zacházení, výchovu a péči v takové míře, aby takto postižené dítě mohlo vést důstojný život.

Šestá zásada klade důraz na lásku a porozumění, které dítě potřebuje ke svému zdravému vývoji a pro harmonický rozvoj své osobnosti. Dítě by mělo vyrůstat v rodinném kruhu, v péči svých rodičů. Zvláštní pozornost je zde věnována malým dětem, které by měly být odloučeny od matky pouze ve výjimečných a naléhavých případech. Princip také zakotvuje povinnost pro státní orgány poskytnout zvýšenou péči dětem, které nemají rodiče a dětem, které nemají dostatek prostředků k životu.

Sedmá zásada přiznává dítěti právo na bezplatné a povinné základní vzdělání. Výchova dítěte má směřovat ke zvyšování jeho obecné kultury a rozvíjet jeho dovednost, samostatný úsudek, smysl pro morální a sociální odpovědnost s cílem vychovat z dítěte platného člena společnosti. To vše s přihlédnutím k nejlepším zájmům dítěte ze strany těch, kdo nesou za dítě odpovědnost, především tedy rodičů. Dítě má také právo na hru a zotavení, toto právo by mu měly zajistit státní orgány.

Osmý princip vyžaduje, aby dítě bylo za všech okolností prvním, kdo obdrží pomoc a ochranu.

Devátá, předposlední zásada chrání dítě před jakoukoliv formou nedbalosti, krutosti a vykořisťování. Nesmí být objektem žádného obchodu. V této zásadě je

také obsažen požadavek dosažení určitého minimálního věku pro přijetí dítěte do zaměstnání, přičemž toto zaměstnání nesmí bránit jeho zdravotnímu, duševnímu či morálnímu vývoji a nesmí škodit jeho zdraví.

Poslední, desátý princip stanoví, že dítě musí být chráněno před praktikami, které by vedly k rasové, náboženské či jiné formě diskriminace. Dítě je nutno vést k porozumění, snášenlivosti, přátelství a vychovávat ho v duchu pomoci svým bližním⁹

Stejně jako Ženevská deklarace a Všeobecná deklarace lidských práv má i tento dokument, přijatý s odstupem let, pouze morální a politický charakter bez právní závaznosti a vynutitelnosti. Jde o normy mezinárodního práva označované jako soft law, tzv. měkké právo. Tato skutečnost však nemůže být ani v nejmenším důvodem k popření či opomenutí významu obou těchto dokumentů, který měly v době svého přijetí. Významnější a podrobnější je samozřejmě Deklarace z roku 1959, která vychází z Ženevské deklarace a dále rozpracovává principy v ní zakotvené. Deklarace (1959) je postavena na ideích, hodnotách a principech, jejichž důležitost je nadčasová a neztrácí nic na svém významu a důležitosti ani poté co byla v roce 1989 přijata Úmluva o právech dítěte.

3.2 Regionální úprava

Několik měsíců před přijetím Všeobecné deklarace lidských práv byla Organizací amerických států přijata v Bogotě dne 2. května 1948 **Americká deklarace práv a povinností člověka**. Vlastní text deklarace je rozdělen na dvě části. Prvních 28 článků obsahuje práva a články 29 až 38 zakotvují povinnosti. Článek 12 zaručuje bezplatné základní vzdělání. Pokud jde o povinnosti deklarací stanovené, článek 30 přikazuje rodičům postarat se o své děti a dětem ukládá povinnost poslouchat své rodiče a pomáhat jim a v případě nezbytnosti je chránit a poskytnout jim přístřeší.

Svým článkem 5 chrání deklarace právo jednotlivce na rodinný život. Článek 7 se týká ochrany mateřství a dětství. Těhotné a kojící ženě i všem dětem, je přiznáno právo na zvláštní pomoc a ochranu¹⁰.

V tomto časovém období byl přijat i nejvýznamnější evropský dokument – **Evropská úmluva o ochraně lidských práv** – dne 11. listopadu 1950. V platnost vstoupila 3. září 1953. Bez váhání lze tuto úmluvu zařadit mezi mezinárodní dokumenty na ochranu lidských práv s nejvíce propracovaným a nejlépe fungujícím kontrolním mechanismem. Úmluvu doplňuje jedenáct dodatkových protokolů. Práv dítěte se týká článek 8, který chrání rodinu jako celek a státům je uložena povinnost respektovat soukromý a rodinný život, článek 12 přiznává mužům a ženám právo uzavřít manželství a založit rodinu. Posledním ustanovením Evropské úmluvy, které se přímo týká dětí, je článek 5 Dodatkového protokolu č. 7 z 22. listopadu 1984.

⁹op. cit. viz. pozn. 6

¹⁰Les droits de l'homme en droit international, textes de base, Conseil de l'Europe, Strasbourg, 1991, str. 208 – 215

Toto ustanovení dává manželům stejná práva a povinnosti ve vztahu k dětem i mezi sebou, nejen po dobu manželství, ale i při rozvodu¹¹.

1960 — 1989

4.1 Univerzální úprava

Nedlouho po přijetí Deklarace začala do popředí vystupovat potřeba zakotvit práva dítěte v pro státy závazném dokumentu, který by byl přijat na univerzální úrovni. V roce 1966 byly přijaty dva mezinárodní pakty o lidských právech, které alespoň v hrubých rysech upravují postavení dítěte a přiznávají mu základní katalog práv.

Prvním byl **Mezinárodní pakt o občanských a politických právech**, který ve svém článku 6 přiznává právo na život každému jednotlivci a upravuje výkon trestu smrti v zemích, kde tento trest nebyl zrušen. Odstavec 5 tohoto článku zakazuje ukládat trest smrti osobám mladším osmnácti let a vykonávat tento trest na těhotných ženách.

Povinnost oddělit obviněné mladistvé osoby a mladistvé zločince od dospělých ukládá článek 10 v odstavcích 2 a 3. Mladiství obvinění ze spáchání trestného činu mají být co nejrychleji postaveni před soud a mladistvým, kterým byla jejich vina již prokázána a byli odsouzeni, se má dostat zacházení přiměřené jejich věku. Článek 14 odstavec 1 upravuje rovné postavení osob před soudem a taxativně vyjmenovává případy, kdy je možné vyloučit veřejnost a tisk z řízení, a případy, kdy není nutné zveřejnit rozsudek, mj. je-li to v zájmu mladistvých nebo týká-li se řízení opatrovnictví dětí. Článek 18 odstavec 4 ukládá státům povinnost respektovat svobodu rodičů pokud jde o náboženskou a morální výchovu jejich dětí. Článek 23 odstavec 4 paktu ukládá smluvním stranám povinnost rozhodnout v případě rozvodu rodičů dítěte o jeho nutné ochraně. Následující článek 24 zakazuje jakoukoli diskriminaci dítěte a přiznává mu přiměřenou ochranu ze strany rodiny, společnosti a státu. Dítě má právo na jméno a na státní příslušnost a naopak stát je povinen zaregistrovat každé dítě ihned po narození.

Druhým paktem na ochranu lidských práv přijatým v roce 1966 byl **Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech**. Ten zakotvil status dítěte ve svém článku 10 odstavci 3, kterým chrání děti před hospodářským a sociálním vykořisťováním. V případě zaměstnání dítěte nesmí jít o práci, která by škodila jejich morálce či ohrožovala jejich zdraví, život nebo normální vývoj. Článek obsahuje také požadavek stanovení minimální věkové hranice pod kterou by dětská práce byla zakázána. Článek 12 odstavec 2 písmeno a) vyzývá státy k přijetí

¹¹Sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí o sjednání Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod a Protokolů na tuto Úmluvu navazujících č. 209/92 Sb.

opatření vedoucích ke snížení počtu interrupcí a kojenecké úmrtnosti a opatření ke zdravému vývoji dítěte. Přestože článek 13 uznávající právo každého na vzdělání nehovoří přímo o dětech, je z povahy daného práva zřejmé, že půjde o nárok týkající se především jich. Až odstavec 3 tohoto článku dává rodičům právo, aby se svobodně rozhodli, kterou školu bude jejich dítě navštěvovat¹².

Přestože oba pakty používají výrazy jako „mladistvá osoba, dítě či rodina“ nenajdeme v nich ustanovení, která by obsahovala definici nebo alespoň obecné vysvětlení těchto pojmů. To je ponecháno na vnitrostátním zákonodárství.

Dalšími kroky k posílení pozice dětí, které Valné shromáždění OSN učinilo, bylo bezpochyby přijetí Deklarace o ochraně žen a dětí za mimořádných událostí a za ozbrojených konfliktů ze 14. 12. 1974, jejímž cílem je přispět ke zmírnění utrpení žen a dětí z řad civilního obyvatelstva, které se často stávají oběťmi¹³ či rezoluce z 21. prosince 1976, kterou byl rok 1979 vyhlášen Mezinárodním rokem dítěte. Tato rezoluce vychází a navazuje na Deklaraci práv dítěte přijatou v roce 1959¹⁴.

Mezi úmluvy upravující práva dětí a chránící jejich zájmy, které byly přijaty v tomto časovém období, patří zcela jistě i Haagská úmluva o občanskoprávních aspektech únosů dětí, přijatá 25. 10. 1980. Jak je zřejmé již z jejího názvu, upravuje úmluva pouze situace občanskoprávní a ne trestněprávní¹⁵.

Dále Valné shromáždění OSN vyhlásilo 29. 12. 1985 Minimální standardní pravidla Spojených národů výkonu soudnictví nad mladistvými (tzv. Pekingská pravidla) a o rok později, v roce 1986, Deklaraci sociálních a právních zásad ochrany a blaha dětí.

Navzdory veškerým iniciativám a krokům učiněným k dosažení co možná nejširší a nejkompexnější ochrany dítěte, stále chyběl mezinárodní dokument pro státy závazný, zabývající se výlučně právy dítěte. Dokument, který by znamenal novou kvalitu ochrany práv dítěte.

Komise OSN pro lidská práva proto v roce 1978 pověřila Polsko, aby vypracovalo návrh smlouvy. Ještě též rok předložilo Polsko komisi první podobu návrhu. O rok později, v roce 1979, zřídila komise pracovní skupinu složenou ze zástupců více než čtyřiceti zemí, jejímž úkolem bylo řešit otázky týkající se Úmluvy o právech dítěte¹⁶.

Přípravy a vypracování Úmluvy se tedy aktivně účastnily státy ze všech částí světa. Nezanedbatelnou a nepominutelnou úlohu sehrály při tvorbě i četné mezinárodní a nevládní organizace, např. Dětský fond OSN, Mezinárodní organizace práce, Organizace OSN pro výchovu, vědu a kulturu a Mezinárodní výbor Červeného kříže.

¹²Vyhláška č. 120/76 Sb. o Mezinárodním paktu o občanských a politických právech a Mezinárodním paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech

¹³Slovník mezinárodního práva a politiky, Praha, 1988, str. 52

¹⁴Kolár, F.J.: Strádání a utrpení dětí rozvojových zemí, Péče o dítě v ČSSR a ve světě, Praha, 1979

¹⁵Úmluva o občanskoprávních aspektech únosů dětí

¹⁶op. cit. viz. 2, str. 269.

Již v roce 1979, tedy v roce zřízení speciální otevřené pracovní skupiny, byly na základě rozhodnutí komise přizvány ke spolupráci i mezinárodní nevládní organizace, které se mohly účastnit jednání pracovní skupiny a bylo ponecháno na prezidentovi této skupiny, aby rozhodoval zda a kdy dá mezinárodní nevládní organizaci prostor k vyjádření stanovisek.

V prvních letech zástupci nevládních organizací se svými příspěvky a připomínkami nevystupovali často. Jejich přítomnost v pracovní skupině působila nevýrazným dojmem. Bylo to dáno především tím, že pouze málo z nich mělo zkušenosti z práce podobného druhu a proto vždy, když měli možnost vyjádřit se k určitému problému, nebyli schopni těchto příležitostí využít. Až v roce 1983 se reprezentanti nevládních organizací rozhodli, že je třeba radikálně změnit přístup k věci. Zasedání se zúčastnilo více než dvacet zástupců těchto organizací a jejím nejdůležitějším závěrem bylo rozhodnutí, že je nutné vytvořit speciální skupinu, jejímž cílem by bylo odstranění dvou základních nedostatků, kterých se nevládní organizace dopustily – nedostatečná příprava a absence spolupráce mezi sebou. Jako útočiště pro svou práci si speciální skupina vybrala sekretariát Defence for Children International (DCI).

Již v roce následujícím vypracovala skupina několik návrhů týkajících se konkrétních článků připravované úmluvy a předložila je pracovní skupině. Počínaje touto iniciativou se výrazně změnila pozice nevládních organizací a jejich zástupci se stali plnoprávními a plnohodnotnými členy pracovní skupiny a jejich návrhy a připomínky byly vždy pozorně vyslechnuty a respektovány.

V úmluvě je možné najít více než 10 článků či odstavců, které mají svůj původ v iniciativách zástupců mezinárodních nevládních organizací. Např. článek 39 týkající se odpovědnosti státu vůči dětem, které se staly obětí zanedbání, využívání, zneužívání, mučení nebo jiné formy krutého, nelidského nebo ponižujícího zacházení či odst. 3 článku 24 příkazující státům přijmout opatření k odstranění praktik škodících zdraví dětí. Přímý vliv na formulaci, formu nebo obsah měly nevládní organizace také v článcích 8, 13, 16, 19, 20 odst. 3, 23, 25, 27 odst. 3 a 4, 28, 29, 32, 33, 40 a 45. Poslední jmenovaný článek se pod písmenem a) zmiňuje mimo jiné o „jiných příslušných orgánech“, termínu, který je také zahrnuje¹⁷.

Přijetí Úmluvy o právech dítěte dne 20. listopadu 1989 završuje více než 10 let trvající přípravu. Konečné znění je mnohem podrobnější a rozsáhlejší než původní polský návrh z roku 1978. Všechna rozhodnutí učiněná v průběhu tvorby dokumentu, každé jeho ustanovení, jsou výsledkem dohody mezi státy. Tento kompromis však není možné chápat jen jako nedostatek, ale je nutné si uvědomit, že úmluva je odrazem moudrosti a vzájemného porozumění, které bylo nutné v průběhu přípravy dokumentu a bez jehož existence by k přijetí úmluvy s největší pravděpodobností nedošlo.

Úmluva je pro státy právně závazná (stejně jako oba Pakty z roku 1966) a patří proto mezi normy označované jako tvrdé právo, tzv. hard law. Tento mezinárodní

¹⁷Cantwell, N.: Les organisations non gouvernementales et la Convention des Nations Unies relative aux droits de l'enfant, Bulletin des droits de l'homme, 1991/92, str. 16–25.

dokument bývá někdy nazýván „Magnou Chartou“ na ochranu práv dětí. Základem celé úmluvy je totiž požadavek, že každé dítě musí mít prospěch z ustanovení usilujících o jeho blaho a rozvoj¹⁸.

Úmluva je státy uplatňována bez ohledu na skutečnost, zda jde o země rozvinuté či rozvojové. To je nutným předpokladem k tomu, aby se zlepšily životní podmínky dětí na celém světě, především životní podmínky dětí žijících v rozvojových zemích, k čemuž by měla z velké části přispět mezinárodní spolupráce; jejíž nutnost je v úmluvě na mnoha místech připomenuta.

Úmluva přizpůsobuje jednotlivá lidská práva požadavkům vyplývajícím z postavení a situace dětí. Rozpracovává obecná ustanovení Všeobecné deklarace lidských práv a obou mezinárodních paktů.

4.2 Regionální úprava

Partikulární smluvní úpravu představuje přijetí **Evropské sociální charty** v roce 1961, která ve svém článku 7 rozebírá podrobně právo dětí a mladých lidí na ochranu. Článek stanoví minimální věk pro zaměstnávání dítěte na 15 let, přičemž pokud jde o zaměstnání nebezpečné či škodlivé, je tento věk vyšší. Dále chrání děti, které podléhají povinné školní docházce, omezuje pracovní dobu osob do 16 let, přiznává mladým lidem právo na spravedlivou mzdu, zajišťuje osobám mladším 18 let minimálně tři týdny placené dovolené, zakazuje až na výjimky noční práci mladistvých osob, stanoví pravidelný lékařský dohled nad těmito osobami a chrání je před fyzickým a mravním ohrožením.

Článek 8 chrání ženy před a po narození dítěte. Článek 10 odstavec 2 ukládá státům povinnost podporovat učňovské a jiné formy přípravy mladých lidí na zaměstnání. Mezi další opatření, která jsou důležitá pro děti, patří článek 16 týkající se práva rodiny na sociální, právní a hospodářskou ochranu, článek 17 chráníci matky a děti pokud jde o sociální a ekonomickou ochranu, či článek 19 odstavec 6 o sjednocení rodiny zahraničního dělníka¹⁹.

Tímto ovšem činnost Rady Evropy v oblasti ochrany práv dítěte zdaleka nekončí. Můžeme sem zařadit například **Evropskou úmluvu o osvojení dětí** přijatou 24. 4. 1967, která se snaží o sladění právní úpravy osvojení dětí a zabránění vzniku budoucím možným konfliktům mezi členskými státy Rady Evropy²⁰. Česká republika k úmluvě dosud nepřistoupila.

Další evropskou úmluvou přijatou pod záštitou Rady Evropy týkající se dětí je **Evropská úmluva o právním postavení dětí narozených mimo manželství**. Tato úmluva byla přijata 15. 10. 1975 a zrovnoprávňuje děti narozené mimo manželství s těmi, které se narodily v manželství. Stejně jako bývalá ČSFR není ani

¹⁸Pedagogické listy UNESCO k Úmluvě, Dětská práva, Praha, 1991, str. 74

¹⁹Evropská sociální charta

²⁰Fekete, I.: Aktivita Rady Evropy v oblasti ochrany práv dítěte, Justičná revue, 1992, č. 11, str. 31.

Česká republika dosud členem úmluvy²¹. Ve své preambuli úmluva připomíná existující rozdíly v právních úpravách členských států Rady Evropy mezi těmito dvěma skupinami dětí²².

Posledním právně závazným evropským dokumentem, vedle celé řady rezolucí a doporučení Výboru ministrů Rady Evropy, je **Evropská úmluva o uznání a prosazení rozhodnutí týkajících se péče o děti a obnovy péče o děti** z 10. 5. 1980. Ani k této úmluvě zatím Česká republika nepřistoupila²³.

Mezi významné dokumenty regionální povahy patří zcela jistě i **Americká konvence lidských práv – Pakt ze San José** – přijatá dne 22. listopadu 1969. Úmluva je výjimečná tím, že svým článkem 4 nejen přiznává právo na život, ale chrání i plod od momentu početí. Žádná úmluva týkající se lidských práv na univerzální úrovni nešla tak daleko, aby chránila i dítě dosud nenarozené. Článek 17 úmluvy chrání rodinu, přičemž odstavec 5 tohoto ustanovení zajišťuje rovné postavení manželských a nemanželských dětí. Článek 19 přiznává dítěti právo na ochranná opatření, která vyplývají z jeho postavení nezletilce, ze strany rodiny, společnosti a státu.

Dodatkový protokol k Americké úmluvě – Protokol ze San Salvador z roku 1966 byl přijat – dne 17. listopadu 1988. Článkem 6 se státům ukládá mimo jiné povinnost přijmout opatření za účelem zajištění vhodných pracovních podmínek pro těhotné ženy. Hned následující článek zakazuje noční práci osob mladších 18ti let a všechna zaměstnání, která by mohla ohrozit zdraví, bezpečnost či morálku dětí. Zaměstnávání osob mladších 16ti let nesmí být na újmou jejich vzdělávání. Článek 13 dodatkového protokolu se znovu vrací k právu na vzdělání a ve svém odstavci 3 písmeno a) stanoví, že základní vzdělání je povinné a bezplatné pro všechny. Důležitost rodiny je připomenuta v článku 15 a státům je odstavcem 3 tohoto ustanovení uložena povinnost zajistit speciální pomoc pro matky před porodem i po něm, zabezpečit odpovídající výživu pro děti a přijmout opatření nezbytná k rozvoji fyzických i duševních schopností dítěte. Následující článek pojednává o právech dítěte, přiznává mu právo na zvláštní zacházení a ochranu ze strany rodiny, společnosti a státu. Dítě může být podle dikce tohoto ustanovení odděleno od matky pouze ve výjimečných případech²⁴.

Vedle partikulárních úprav na americkém a evropském kontinentu, kterým je v této stati věnována pozornost, je potřeba se zmínit i o úpravě africké, která sice není tak početná jako úpravy předchozí, což ovšem nijak neubírá na jejím významu. **Africká charta lidských práv a práv národů** byla přijata na osmnácté konferenci šéfů států a vlád Organizace africké jednoty dne 27. června 1981 v Nairobi v Keni a v platnost vstoupila dne 21. října 1986 podle svého článku 63.

²¹Haderka, J.: Dopad norem Rady Evropy na moderní rodinné právo, Právní praxe, 1994, č. 9, str. 514–515.

²²Haderka, J.: Dva dokumenty Rady Evropy k právním vztahům mezi rodiči a dětmi, Justičná revue, 1992, č. 10, str. 42.

²³op. cit. viz. 7, str. 107.

²⁴op. cit. viz. 10, str. 216

Stejně jako americké dokumenty je i Africká charta rozdělena na ustanovení obsahující práva a ustanovení obsahující povinnosti. Do první skupiny patří článek 18, který přiznává ochranu rodině a uznává důležitost rodiny a nutnost její ochrany ze strany státu. Stát má také podle odstavce 3 tohoto ustanovení povinnost eliminovat v co možná největší míře veškerou diskriminaci žen a zajistit ochranu práv ženy a dítěte tak, jak je stanoveno v mezinárodních deklaracích a úmluvách. Naopak povinnost každé osoby vůči rodině, společnosti a státu je obsažena v článku 27 charty. Povinnost jednotlivce respektovat rodinu a zachovávat v ní harmonii je obsažena v článku 29, stejně jako povinnost vážit si rodičů a zaopatřit je v situacích, kdy to potřebují²⁵.

1990

5.1 Univerzální úprava

Přijetí Úmluvy o právech dítěte by mohlo svádět k názoru, že na poli ochrany dítěte bylo již vše nezbytné a potřebné učiněno a nadále není nutné se touto problematikou zabývat a věnovat jí větší pozornost. Opak je však pravdou.

Již necelé tři roky po přijetí Úmluvy o právech dítěte, se konalo v září 1990 v New Yorku Světové shromáždění o dětech, v jehož závěru, dne 30. září 1990, přijaly státy Světovou deklaraci za přežití, ochranu a rozvoj dětí a Plán činnosti k její realizaci v devadesátých letech. Tohoto shromáždění se zúčastnili představitelé více než sedmdesáti států. Deklarace představuje výzvu k zabezpečení lepší budoucnosti pro všechny děti²⁶. Hned v úvodu konstatuje: „Všechny děti na světě jsou nevinné, zranitelné a závislé. Jsou také zvědavé, aktivní a plné naděje. Měly by mít možnost žít radostně v míru, hrát si, učit se a růst. Jejich budoucnost by se měla vyvíjet v harmonii a spolupráci. Měly by mít možnost se rozvíjet, rozšiřovat své perspektivy a získávat nové zkušenosti.“

Dále deklarace vypočítává největší problémy pokud jde o ohrožení dětí a připomíná důležitost Úmluvy o právech dítěte. Zároveň však deklarace upozorňuje na nutnost přijetí konkrétních opatření ze strany států a upřesňuje oblasti, na které by se státy měly ve své činnosti zaměřit. Deklaraci tvoří deset bodů, které všem vládám ukládají:

- ratifikovat Úmluvu u právech dítěte,
- zredukovat do roku 2000 úmrtnost dětí mladších pěti let o jednu třetinu, eradikovat na světě dětskou obrnu, eliminovat tetanus a snížit úmrtnost na spalničky o celých 95 %,
- zajistit optimální růst a vývoj dětí, vymýtit hlad a výrazně zredukovat podvýživu,

²⁵op. cit. viz. 10, str. 258.)

²⁶Kolektiv: Děti v čase přeměn, Praha, 1992, str. 81, uspořádala Alena Kroupová

- povznést roli ženy, zavést odpovědné plánované rodičovství a usilovat o to, aby ženy kojily své děti do čtyř až šesti měsíců,
- zdůrazňovat roli ženy při výchově dítěte,
- zredukovat negramotnost zejména u žen a základní vzdělání zajistit nejméně osmdesáti procentům všech dětí na světě,
- ochránit děti od diskriminace, apartheidu a cizí okupace,
- ochránit děti od válek,
- zajistit dětem důstojnou budoucnost,
- zapojit se do generálního útoku proti chudobě.

Jde především o ratifikaci úmluvy z roku 1989, ochranu zdraví dítěte, v souvislosti s tím je zdůrazněn význam přístupu k nezávadné vodě a sanitárním prostředkům. Dokument se také zmiňuje o poměrně novém nebezpečí, kterým je AIDS.

Plán činnosti připomíná důležitost zabezpečení potravin a dostatečné výživy. Nejdůležitější pro malé dítě a těhotnou ženu je zabezpečení vhodných potravin během těhotenství a kojení. S dostatkem potravin a správnou výživou souvisí úzce i zdraví matky, která hraje klíčovou úlohu v životě dítěte. Tvůrci plánu činnosti se snaží o zvýšení statusu ženy a o její rovnocenné postavení s muži. Zdraví matky je také velmi důležitým předpokladem pro to, aby se dítě narodilo zdravé a bez komplikací. Každoročně umírá půl milionu mladých žen z důvodů nedostatečné výživy či nevhodných podmínek v těhotenství.

Také úloze rodiny je věnována v plánu samostatná kapitola. Rodina je základním předpokladem pro to, aby děti vyrůstaly v atmosféře porozumění, lásky a štěstí. Dokument obsahuje také požadavek, aby děti byly od svých rodičů odděleny pouze ve vyjimečných případech. Dále se plán činnosti věnuje zabezpečení základního vzdělání a gramotnosti dětí a větší ochraně dětí ve zvlášť obtížných podmínkách. Nezbytná je také ochrana dětí v ozbrojených konfliktech, zabezpečení ochrany životního prostředí pro děti či zmírnění chudoby a obnovy ekonomického růstu²⁷.

Dosud poslední úmluvou, jejímž cílem je chránit práva dětí, je Úmluva o ochraně dětí a spolupráci při mezinárodních adopcích přijatá 29. května 1993 v Haagu. Stejně jako v případě úmluvy o právech dítěte byl vznik i tohoto dokumentu provázen mnohými kompromisy a ústupky ze stran jednotlivých států neboť jde o dokument s univerzální platností, na jehož vypracování se podílely, vedle četných vládních i nevládních organizací, státy celého světa.

Ve dnech 10. až 28. ledna 1994 se sešel v Ženevě na svém pátém zasedání Výbor pro práva dítěte, aby projednal zprávy předložené Mexikem, Namibií, Kolumbií, Rumunskem, Pákistánem a Běloruskem.

Sedmé zasedání výboru proběhlo ve dnech 26. září – 14. října 1994 a byly mimo jiné projednány zprávy Hondurasu, Indonésie, Madagaskaru, Paraguaye, Španělska a Argentiny²⁸.

²⁷op. cit. viz. 26, str. 81–82,

²⁸Committee on the rights of the child, Report on the seventh session, (Geneva, 26 September – 14 October 1994), Ženeva, 1994, str. 2

5.2 Český výbor UNICEF

V květnu 1993 byl založen Český výbor UNICEF. Jeho hlavními činnostmi jsou:

- informace široké veřejnosti o Úmluvě o právech dítěte a monitoring jejího dodržování v České republice,
- prosazování a podpora kojení dětí v prvních měsících života,
- všestranná podpora zdraví a zdravého vývoje všech dětí, žijících ve ztížených podmínkách a dětí zdravotně nebo sociálně handicapovaných,
- výchova dětí k rozvoji osobnosti, k rodičovství a ke snášenlivosti, k lidským právům a míru,
- prodej zboží UNICEF a získávání dárců a sponzorů pro realizaci vlastních programů v České republice,
- spolupráce se všemi organizacemi, jejichž programy odpovídají cílům, o které UNICEF usiluje²⁹.

²⁹Informační materiály Českého výboru pro UNICEF, 1994.